

A 18. századi nemzeti bibliográfia helyzete. Mivel előttem szóló kollégáim a nemzeti bibliográfiával kapcsolatos általános problémaköröket már érintették, én csak a 18. századi részre kívánom szűkíteni mondanivalómat.

Először essék szó a 18. századi **hungarika-bibliográfia**, a „Petrik” vállalkozás arányairól. Jelenleg az 1701–1800 közötti időszakban magyar nyelven, részben magyar nyelven vagy itthon készült nyomtatványokból összesen 26 636 publikált tételünk van.¹ Ehhez járul a kéziratban lévő, 2017-ben megjelenő újabb, IX. *Pótkötet* 3 782 tétele, vagyis összességében több mint 30 000 tétel.

Ezt előrebocsájtva Borda Lajos néhány megállapítására, külön is válaszolok.

Először is Knapp Éva *Martin von Cochem* könyvének adataival kapcsolatban, vagyis a *Régi magyarországi vallásos nyomtatványok* 1. kötetének tartalmáról: a *Mennyei követek*ből két kiadást ír le, mindkettő szerepel Petrikben. A *Len kötelecske* hét kiadásából azt a hármat nem találni a Petrik-bibliográfiában, amelyek kikövetkezettettek, vagyis nem ismert példányuk. A *Két atyafi*-ból 33 kiadást ír le, de közülük csak hat jelent meg 1800-ig, ezek mindegyike le van írva bibliográfiailag. A gyűjtést segítették példánynyilvántartásunk adataival, néhány esetben címlapgyűjteményünkkel. Mindezek alapján a Petrik-munkákat nem nevezném riasztónak.

A többi 27 tétel 1800 után jelent meg. Ez utóbbiak rajtunk nem kérhetőek számon, hiszen a Petrik-pótkötetek mindegyike az 1800-ig megjelent kiadványok bibliográfiája.

Arra azonban mindenkit csak buzdítani lehet, hogy készítsenek **részbibliográfiákat** egy-egy témáról, műről, kiadványcsoportról, amelyben tetszőleges részleteléssel leírják minden kiadványt. Ehhez a lelőhely-jegyzékünk és a címlap-másolat gyűjteményünk mint eddig, ezután is mindenkinek rendelkezésére áll.

Vajon miért baj az, ha a nemzeti retrospektív bibliográfia **mellett** készülnek részbibliográfiák egy-egy témakörből, vagy egy-egy kiadványcsoportból? Mindkettőnek más a szerepe. Természetes, hogy egy 40 tételt vagy akár 200 tételt leíró bibliográfia az igényesség más fokát tudja megvalósítani, mint a több tízezer kiadással és több százezer példány nyilvántartásával operáló nemzeti bibliográfia. Bár azt hiszem, az senki számára sem kérdés, hogy a kiindulás tetszik-nem tetszik a retrospektív nemzeti bibliográfia, és az általunk létrehozott és folyamatosan gondozott óriási példánynyilvántartás. Magyarul: mindenkinek megtakarítjuk azt a fáradságot, hogy kitalálja, hogy vajon Magyarországon és a Kárpát-medencén belül az egyes művekből hol van példány és milyen jelzeten? Pédánnyilvántartásunkban 314 650 példányról tudunk számot adni, lelőhellyel, jelzettel. További segítség címlapgyűjteményünk, amelyben jelenleg 45 120 címlapmásolat van. Ezeket nem kis fáradsággal 213 hazai és külföldi könyvtárból gyűjtöttük, illetve kértük be.

Az **1800 utáni** retrospektív nemzeti bibliográfia nekünk is nagyon hiányzik, ezt a bibliográfiai csoportot azonban a Könyvtárunkat érintő legutóbbi drasztikus létszámleépítés megszüntette.

Néhány szót a könyvjegyzékekről. Több naptársorozathoz is tartoznak könyvjegyzékek. Ezek feldolgozását nem tekintettük feladatunknak, éppen a prioritásokat figyelembe véve. Amíg a példány alapján kézbe fogható nyomtatványok közül van, ami nincs bibliográfiailag leírva, addig inkább

¹ Ez a szám részleteiben az alábbiakból adódik össze: Petrik I–IV-ből az 1801 előtti tételek 11 630

Petrik V. Pótkötet 7 660

Petrik VII. 5 364

Petrik VIII. 1 326

+ az 1701–1711 évtized RMK tételei 655

Összesen 26 635

Petrik IX 3 782

Összesen 26 635 + 3 782 = 30 417 tétel

azokkal foglalkozunk. A kalendáriumok könyvjegyzékeivel a következő nehézségek vannak: rövidék és pontatlanok az adatok. Cím alatt írnak le szerzős műveket, latinul ad meg magyarul megjelent műveket. Évszám gyakran hiányzik. Még abban sem lehetünk biztosak, hogy pl. a kassai könyvjegyzék csak a Kassán nyomtatott könyveket adja közre, vagy hogy pl. az egri egyházi kalendárium könyvjegyzéke csak az Egerben nyomtatottakat. Tehát azonosításuk sziszifuszi feladat, de belátjuk, hogy érdemes lenne velük foglalkozni (szép kutatói feladat) – figyelembe véve persze a fent említett buktatókat, nehogy túl gyorsan mondjuk rá, hogy ez nincs benne Petrikben.

Örülök, hogy a kassai akadémiai nyomda kiadványainak katalógusát (*Catalogus librorum*) hozza fel példának Borda Lajos, mert éppen a kassai katalógusokról nagyon jó áttekintésünk van, Pavercsik Ilona munkájának köszönhetően.² Ő egy egész könyvet szentelt a kassai akadémiai nyomdának és katalógusainak, és részletesen elemezte mind a 16 ma fennmaradt katalógust. Vagyis a legkorábbi, 1737-estől kezdve az utolsó, 1774-esig tizenhat *Catalogus Librorum*ot nézett át, amelyekben összesen **1320** tétel található. Ebből olyan, amit Petrik nem tartalmaz, **198** tétel. Ezek közül egyetlen egy tételnél sincs a megjelenési év feltüntetve, de körülbelül öt éves intervallumra meg lehet célozni, hogy melyik évben jelenhetett meg egy bizonyos könyv, mikor kezdték felvenni a *Catalogus Librorumba*. Van néhány, amelynél Pavercsik Ilona megállapítja az évszámot, ezeket az adatokat azonban kivétel nélkül írott forrásból, levéltári forrásból, Historia domusból vette.

Tehát az 1320 katalógusokban regisztrált tételből 198-at Petrik és Pótkötetei nem ismernek. A jó hír az, hogy viszont ugyanebben a kötetben felsorolja a szerző azt a pontosan **200** kisnyomtatványt, amelyet a *Catalogus librorumok* **nem** közölnek, Petrik és Pótkötetei viszont igen. (12 levelet meg nem haladó nyomtatványokról van szó). Ezzel talán arról is meg tudom győzni az érdeklődőket, hogy az egylevelűs nyomtatványokat sem hagyjuk figyelmen kívül. Másrészt, csak a magyar nyelvűek közül említhetők három olyan jelentős, terjedelmesebb művet, amely sem a *Catalogus librorumokban*, sem a rendi feljegyzésekben nem szerepel, de szerencsére a Petrik látókörébe került: az *Officium Rákócziánium* latin, 8-rét kiadása 1770-ből, a *Mindenkor magával hordozandó lelki kincs* 1719-es kassai kiadása.

A közelebbi tervek – a Petrik IX. Pótkötet a maga 3 300 tételével kiadás előtt áll (többségében erdélyi könyvtárakból gyűjtött, gyakran unikum nyomtatványokkal). Ahogy nyomdába adtuk, hozzáfogunk az ún. **Petrik X. Pótkötetnek**, amely a nyomdamutató lesz.

Ami a jövőbeli javaslatokat illeti, nincs akadálya annak, hogy vállalkozó személyek létrehozzanak és üzemeltessenek egy, a kiadói-nyomdai katalógusok (vagy általában könyvjegyzékek) adatait tartalmazó adatbázist, lehet bátorítani kutatókat, hogy dolgozzák fel – a kassaihoz hasonlóan – más nyomdák katalógusait, sőt akár a cenzurajegyzékeket, ezek azonban olyan kutatói feladatok, amelyeket mi nem tudunk vállalni.

A vitában többek között hozzászólt még **Boka László** – úgyis, mint Könyvszemle-szerkesztő, és úgyis mint az OSZK tudományos igazgatója. Őhöz tartozik ugyanis szervezetileg az OSZK-ban az RMNy Szerkesztőség. Felhívta a figyelmet arra, hogy a vitaindító címe: *Könyvészet* gondo-

² PAVERCSEK Ilona, *A kassai könyv útja a nyomdától az olvasóig*, Bp., OSZK, 1992 (Az OSZK Füzetei, 2). A további felhasznált irodalom: PAVERCSEK Ilona, *A Petrik-bibliográfia kiegészítései = Petrik-Emlékkötet*, Bp., OSZK, 1996, 45–51. V. ECSEDY Judit, *Pillanatkép a retrospektív nemzeti bibliográfia 18. századi szakaszáról = Summa Szelestei Nagy László tiszteletére*, Piliscsaba, Pázmány, 2007, 64–68. PETRIK Géza, *Magyarország bibliographiája 1712–1860. VII. Pótlások: 1701–1800 között megjelent magyarországi és külföldi magyar nyelvű nyomtatványok*, szerk. PAVERCSEK Ilona, Bp., OSZK, 1989.

latok, tehát nem csupán régi, retrospektív, 17., meg 18. század előtti anyagokról van benne szó. Kérdésként vetette fel annak lehetőségét, hogy az RMNy határát valóban 1801-ben kell-e rögzíteni, vagy ki kellene-e tolni 1850-ig, hiszen erről belső szakmai viták is voltak, már Monok István főigazgatója idején is. Boka László 1850 után (ismert könyvtörténeti okokból) egészen egyszerűen lehetetlennek tartotta, hogy az egyes bibliográfia példányok szintjén vizsgáljuk a tartalmi és formai variánsokat. Ez nem jelenti azonban azt, hogy nem kellene a teljességre törekedni, s ahol ilyenről tudunk, azt ne jelezni, de szerinte ez a feladat csak önálló kutatásokkal (és kutatóintézetekkel karöltve) valósítható meg, nem várható el egyetlen műhelytől! És itt válaszolt arra a vita során felvetett kérdésre is, hogy kik használják elsődlegesen a bibliográfiákat. Kutatóként kijelentette, hogy a kutatók. A kutatók, akiknek egyúttal feladatuk is van. Hiszen a vitaindítóban említett 19., meg 20. századi példákban kiderül, milyen fontosak az általuk készített részbibliográfiák. Gedényi Mihály Krúdy Gyula bibliográfiájából tudható – idézte Borda Lajos *gondolataiból*, hogy Krúdy Gyula *Iffjúság* című művének több kiadása volt. Az 1920 előtti, retrospektív 20. századi bibliográfia leírja a Krúdy-művet, de arról, hogy milyen alakvariánsai, milyen illusztrált formai variánsai vannak, arról nem tud számot adni. Ezért fontos az összehangolt filológiai kutatás.

Az előző hozzászólásokra reagálva tehát nem dogmatikus, csak következetes leírást vár, 1850-ig példányszinten, azt követően viszont semmiképpen sem. A két író életművéből hozott példát: Kuncz Aladáréból, akinek összegyűjtött életműsorozatának kiadásában a Nemzeti Könyvtár is részt vállalt. Csak a főműnek, a *Fekete kolostornak* tizenhat variánskiadása vált ismertté több éves gyűjtőmunka eredményeként. A bölcsészek és az irodalomtörténészek sem tudtak eddig arról, hogy a politikai cenzúra melyik kiadást húzta meg, melyikből milyen mondatok hiányoznak, hiányoztak. Másik példája Szilágyi István kortárs prózaíró *Kő hull apadó kútba* című regényére vonatkozott. Az erről frissen készült ELTE doktori disszertáció (Maszárovics Ágnes révén) háromszázhatvan oldalon azt veti össze, hogy a kiadott kiadások között három regényvariánsban – nem kéziratossági variáns! – milyen szöveges textológiai eltérések vannak. Hogy mennyit húzott, módosított a szerző az első megjelenést követően. Erről a magyar nyelvterületen most mintegy öt ember tud – hangsúlyozta –, a témavezetőt is beleértve, és valakinek ráment hat, azaz hat kerek éve arra, hogy ezt kikutassa. Egyetlen műről van szó, amelynek három kiadása jelent eddig meg, a '76-os erdélyi Kritériontól kezdve a '82-es Magvetőn át a mostani legfrissebbig. Tehát, hogyha a variánsokat ilyen formában számon akarjuk kérni a Nemzeti Bibliográfián, akkor szerinte „még inkább oda jutunk, ahol a Luca széke.”

Tüske László, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója megerősítette Heltai János mondatait, amely szerint a bibliográfusok heroikus munkát végeznek. Tiszteletet érdemelnek, mert munkájukkal beszámolnak a magyar tudósság történetéről. Ennek elismerése jó kiindulópont ahhoz, hogy újabb lendülettel folytassák ezt a tevékenységet is, és, hogy az új technikai lehetőségeket mind szélesebb körben alkalmazzák. Támazkodni kell, mondta, az eddig elért eredményekre, és minden könyves szakmában dolgozó szakembert be kell vonni a munkába. Könyvtáros vagy könyvgyűjtő, lehet antikvárius, lehet kutató, vagy az OSZK olvasója, mindenkire szükségünk lehet. Számítunk és számítani is fogunk a közreműködésükre. Ez a beszélgetés is bizonyította, hogy mélyen elkötelezett emberek dolgoznak a szakmában, és ezért a megerősítő tapasztalatért köszönetet mondott a rendezvény szervezőinek.

V. ECSEDY JUDIT